

"Der-sim"den, "Tunç-eli"ye Yurttaş Hakları Devrimi

Osmanlı İmparatorluğu, savaş araçlarında devrimsel dönüşümlerin yaşandığı XIV. yüzyılın başlarında kuruldu. Sıkıştırılmış barutla patlatılan top ve tüfeğin icadı güçler dengesini alt üst etmişti. Kılıç, ok, mızrak, mancınık, rum ateşi gibi geleneksel silahlarla savaşan ordular, top ve tüfekle donanmış ordular karşısında çil yavrusu gibi dağılıyordu. 1453'te Fatih İstanbul'u almadan çok önce, Trakya ve Balkanlar'a doğru yayılan Osmanlılar,

**Surlarının,
Osmanlı toplarına
dayanamayacağıni
gören kentler,
savaşmadan teslim
oluyordu.**

ordularını top ve tüfikle donatmıştı. Surlarla çevrili Bizans kentlerini kuşatıyor ve halka biri 'tatlı' diğeri 'kanlı' iki seçenek sunuyorlardı: Sur kapılarını güzellikle açıp teslim olurlarsa, Bizans'a ödeyegeldikleri vergiden çok daha az bir vergi ödeyecekler ve dinlerine, geleneklerine dokunulmayacaktı. Direnecek olurlarsa, surlar top ve tüfikle yıkılacak ve teslim olmayanlar öldürülecekti. Surlarının, ünü kulaktan kulağa yayılan Osmanlı toplarına da-

Kanuni Sultan Süleyman, 1529 Viyana savaşında toprakları güçlendirilmiş ordusunun başında

yacağını gören kentler, savaşmadan teslim olup Bizans'tan daha az vergi ödemeyi yeğliyordu.

Osmanlı'nın Bizans topraklarında şimşek hızıyla ve olabildiğince kansasız yayılmasının gizi buydu. Top, tüfek gibi patlayıcı silahların icadıyla birlikte, bunların üretiminde kullanılan madenler ve kimyasal maddeler, eski değerlerinin yanı sıra, bir de askeri-stratejik değer kazanmıştı. İşte Dersim'in Osmanlı için stratejik önemi buradan geliyordu. Çünkü Dersim, Osmanlı'nın patlayıcı silah üretimi için gereksindiği madde ve madenlerin bulunduğu bölgenin tam ortasında bulunuyordu. Dört yanını saran dağların bir kale ve çevresini kuşatan akarsuların bir hendek gibi yalıtıldığı Dersim, XIV. yüzyılda, pazardan çok kendi gereksinimleri için üretim yapan, kimi tarımcılıkla çoğu hayvancılıkla geçinen aşiretlerin yaşadığı bir yerd. Patlayıcı silahların icad edilmesinden sonra Dersim, bu silah-

ların üretimi için gerekli madenlerden yoksun fakat bu madenlerin bulunduğu yerlerin tam ortasında bulunmaktan oldukça etkilenecek; öyle ki, 1937-1938'e dek uzanan sorunların tohumu, beş altı yüzyıl önce Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş döneminde atılacaktı. Dersim'in Farsça "der" (kapı) + "sim" (gümüş) = "gümüş kapı", "maden kapısı" ya da "maden yöresi" anlamlarına geldiği savlanıyor. Bu kökbilimsel çözümleme ister doğru olsun ister yanlış, gerçek şu ki, Osmanlı'nın top, gülle, mermi üretiminde kullandığı demir, bakır, kurşun, vb. gibi madenlerle, barut yapımında kullandığı güherçile, odun kömürü ve kükürt, hep Dersim'e komşu yörelerde çıkartılıyor; başta İstanbul olmak üzere çeşitli yerlerde kurulan "tophane" ve "baruthane"lerde işleniyordu. Osmanlı'nın para basımında kullandığı bakır ve gümüşün önemli bir bölümü de yine Dersim çevresin-

Dersimin çetin doğal yapısı

Osmanlı'da baruthanedeki görünüm.

deki maden ocaklarından çıkartılıyor; başta İstanbul olmak üzere çeşitli yerlerde kurulan "darphane"lerde işlenerek gümüş "akçe" ve bakır "mangır"a dönüştürülüyordu. Devletin

Gümüş akçe ve bakır mangır

onsuz olunmaz iki dayanağı vardı: ordu ve maliye... Osmanlı'nın "tophane"leri, "baruthane"leri ve "darphane"leri, önemli ölçüde Dersim dolaylarından çıkartılıp getirilen madenlerle besleniyor; ordusu da maliyesi de bu madenlere muhtaç bulunuyordu.

Madenlerden kimilerini doğrudan kendisi işleten Osmanlı, kimilerini beşte biri devlete verilmek koşuluyla özel kişilere işlettiriyor; ancak, her iki durumda da maden ve yan sanayi alanında çalışan emekçi-

lere, bu iş kolunun askeri stratejik öneminden dolayı, özel bir önem veriliyordu. Ülkenin diğer yörelerindeki madenlerde olduğu gibi, Dersim çevresinde maden çıkartılan yörelerde yaşayanları da din ve mezhep ayırımı yapmaksızın, ister müslim olsunlar ister gayrimüslim, madende çalışmaları koşuluyla vergilerden ve askerlik görevinden başışık tutan Osmanlı; madenden ayrılmamaları için onlara türlü ayrıcalıklar tanıyor, madencilik püf noktalarını yakınlarına da öğretsinler diye bu başışıklık ve ayrıcalıkları onların birinci dereceden yakınlarını da kapsayacak biçimde genişletiyordu. Maden tünellerinin çökmesini önleyen kütük ve tomrukları sağlayanlar; ocaklarda kullanılan odun kömürünü üreten dağ köylüleri, maden taşıma işlerini gören katırcılar, deveciler, madene su getirenler, madende kazma sallayanlar, madenleri çuvallara dolduranlar, Samsun ve

Osmanlı ordusu topları ve gülleri, kimi kez savaş alanında döküyordu.

Trabzon limanlarına götürülenler, depolayanlar, tophanelerde, baruthanelerde çalışanlar, “Madenciyan Fukarası” olarak adlandırılıyor, yöneticilere “Maden Emini” deniyordu. Maden iş kolunda çalışanların hukuk ve yargıları dahi ayrılmış, “Maden Kanunnameleri” ile özel olarak belirlenmişti. Bu işkolunda görev üstlenen katırcıdan yöneticiye, tepeden tırnağa herkesin kendi aralarında olsun, başkalarıyla olsun, bütün uzlaşmazlıkları, davaları, başında “Maden Emini”nin bulunduğu özel bir yargı düzeyinde çözümleniyordu. Osmanlı'nın en

1514 Çaldıran Savaşı

verimli gümüş, bakır, demir ocakları Gümüşhane, Espiye, Keban, İnegöl, Ergani, Kiğı ve Bilecik'te; barut yapımında kullanılan en verimli güherçile ocakları da Akdağ, Van, Erciş, Niğde, Karaman, Kilisehisar, Malatya, Larende, İçel, Maraş ve Kayseri'deydi.

Osmanlı, birbirine yakın maden bölgelerini tek bir Maden Emini'nin yönetimi altında birleştiriyordu. Örneğin, tam ortasında Dersim'in bulunduğu Ergani, Gümüşhane, Keban, Kiğı, Kemah madenleri, tek Maden Emi-

ni'nin yönetimi altındaydı.

Siyasal Sünnilik güden Yavuz Sultan Selim komutasındaki Osmanlı ordusu, siyasal Alevilik, Kızılbaşlık güden Şah İsmail ordusuyla 1514 yılında Çaldıran'da karşı karşıya geldiklerinde, madencilğe dayalı top tüfek gibi patlayıcı silahların, kılıç, mızrak, ok, yay, mancımık gibi geleneksel silahlara üstünlüğü bir kez daha kanıtlanacak; Sünni Osmanlı'nın

çok sayıda top ve tüfekle donanmış ordusu; az sayıda ateşli silah bulanan Şii, Alevi, Kızılbaş Şah İsmail'in ordusunu yenecekti. Şah İsmail'in Alevi-Kızılbaş

emirlerce işlettiği Dersim'e yakın madenler de Çaldıran savaşında Sünni Osmanlı'nın eline geçmişti. Alevi Kızılbaş Dersim aşiretleri, yenilgilerine neden olan toprak ve güllerin, Ergani'den çıkan bakır, Keban'dan çıkan kurşun, Kiğı'dan çıkan demir ve aynı yöreden sağlanan güherçile, odun kömürü ve kükürt karışımıyla yapılan barutla çalıştığını, bunların hep Dersim çevresinde bulunan maden ocaklarından sağlandığını hiç unutmadılar. “Maden” demek, silah demek; top, tüfek, gülle demek; gümüş “akça” ve

“bakır” mangır demektir. Çaldıran savaşından sonra Osmanlı devleti, ne zaman doğu-daki komşuları Rusya ya da İran'la savaşa tutuşacak olsa, siyasal Aleviliğin, Kızılbaşlığın dağlar ve akarsularla korunaklı kalesi Dersim'in önde gelen kimi aşiretleri, Osmanlı'nın top, tüfek ve para üretiminin kaynağı olan çevredeki madenlere saldıracaktı. Osmanlı Devleti, 1514, 1534-1535, 1548-1549, 1552-1554, 1578-1590, 1603-1611, 1615-1618, 1622-1639, 1723-1727, 1730-1732, 1735-1736, 1821-1823 tarihlerinde Alevi, Şii, Kızılbaş İran Devleti'yle savaşmış; bütün bu savaşlarda, Sünni Osmanlı'nın yerli top tüfek barut üretimi, kimi Alevi-Kızılbaş Dersim aşiretleri tarafından, yöredeki madenlere yapılan silahlı baskınlarla, saldırılarla kesintiye uğratılmıştı. Cemal Şener'in yayına hazırladığı Dersim Tarihi'nde yer alan Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine göre:

► **1729 Aralık:** Kimi aşiretler Keban maden bölgesinde Besni ilçesini basmış, beşyüz emekçiye esir alıp eşlerine, çocuklarına mallarına saldırmış; halk evini, işini, köyünü terkedip başka yörelere kaçmaya başlamıştır. (BOA - Cevdet Zabtiye, no 1983)

► **1732 Mayıs:** Dersimli, Şeyh Hasanlı aşiretleri, Keban maden bölgesi emekçilerinin köylerini basarak çocuk ve kadınlarını rehin almıştır. (BOA - Cevdet Zabtiye, no 1697)

► **1733 Eylül:** Dersimli, Şeyh Hasanlı aşiretleri, Elazığ, Çarsancak, Kiğı madenleri yöresinde halka saldırarak varlıklarını yağma etmiş ve kadın çocuk ayırmadan öldürmüşlerdir. (BOA - Cevdet Dahiliye, no 16543)

► **1735 Aralık:** Dersim Çarşancak voyvodası, Keban madenindeki fırınlarda yakılacak odunların yöredeki dağlardan sağlanmasına engel olmuş ve bir kaç yıl boyunca

1745 tarihli Osmanlı Arşiv Belgesi.

1751 tarihli Osmanlı Arşiv Belgesi.

madende üretim durmuştur. (BOA - Cevdet Zabtiye, no 2739)

► **1743 Ocak:** Kimi aşiretlerce Ergani madeninde çalışan emekçilerin ilçe ve köylerine saldırılarak madene gidiş gelişleri engellenmekte ve maden yönetimine saldırılarak üretim felce uğratılmaktadır. (BOA - Cevdet Dahiliye, no 16193)

► **1745 Temmuz:** Dersimli, Şeyh Hasanlı aşiretleri Kiğı ve Keban madenlerinde çalışan madencilerin yollarını kesip soyarak öldürmektedirler. (BOA - Cevdet Zabtiye, no 2047)

► **1751 Ocak:** Dersimli, Şeyh Hasanlı aşiretleri Keban madenine gerekli kömürü sağlamakla yükümlü Çarsancak köylerini basarak, köylüleri öldürmüş, mallarını yağma etmiş, köylerini yakmıştır. Keban, Kiğı, Kemah maden eminliklerine bu çapulculukları önleme buyruğu verilmiştir. (BOA - Cevdet Zabtiye, no 2047)

► **1761 Temmuz:** Ergani madeninde çalışan emekçilerin köyüne saldıran kimi aşiretler tüm evleri yağmaladıkları gibi çocuk ve kadınlara saldırıp ırzına geçmişlerdir. (BOA - Cevdet Zabtiye, no 4520)

► **1762 Eylül:** Herdi Aşireti, Keban maden işletmesi emekçilerine saldırıp soymuştur. (BOA - A.E. Dahiliye, no 3120)

► **1764 Aralık:** Dersimli, Şeyh Hasanlı aşiretleri, çevredeki maden-

lere saldırıp işgal etmiş, işçileri madenden kaçtırmıştır. (BOA - Cevdet Zabtiye, no 3639)

► **1774 Ekim:** Keban ve Ergani madenlerinde devlet egemenliği yeniden kurularak madenlere bağlı kazaların halklarına eski ayrıcalıkları yeniden verilmiştir. (BOA - Cevdet İktisat, no 476)

► **1780 Ağustos:** Dersimli, Şeyh Hasanlı, Güvanlı, Haranlı, Kuvanlı, Zirkanlı, Düçekli, Koçgiri, Kerne, Şadili, Güreşli, Benamlı, Bazgelü aşiretleri, maden işletmelerinin bulunduğu Gümüşhane, Kuruçay, Kızucan, Kemah, Gercanis, Çemişgezek, Eğin, Erzincan ve Tercan ilçelerinin madenlerde çalışan emekçi halkına sürekli olarak saldırıp, can, mal ve namus güvenliğini yok etmeleri üzerine, maden emekçileri işlerini, evlerini, köylerini bırakıp göçe başlamışlardır. (BOA - Cevdet Dahiliye, no 5657)

► **1782 Ocak:** Dersimli, Şeyh Hasanlı, Güvanlı aşiretleri, madenlerde çalışan Kuruçay (Ilıç), Kiğı, Kızucan ilçe ve köylerini basarak mal ve cana zarar vermişler (BOA - Cevdet Zabtiye, no 1094), Ekim ayında Keban ve Ergani madenlerine saldırmışlardır. (BOA - Cevdet Dahiliye, no 11512)

► **1787 Mayıs:** Dersimli, Şeyh Hasanlı, Düçek aşiretleri, Keban madenine bağlı Çemişgezek, Çarsancak, Eğin, Gümüşhane, Kemah, Kuruçay,

Tercan, Erzincan dolaylarında madenlere ve maden emekçilerine yönelik sürekli saldırılarda bulunmuş, köylerini yakmış, maden emekçilerini toplu göçe sürüklemişlerdir. (BOA - Cevdet Zabtiye, no 3484). Elebaşları bir süre sonra yakalanıp cezalandırılmıştır. (BOA - Cevdet Zabtiye, no 576)

► **1787 Eylül:** Dersimli, Şeyh Hasanlı, Düçek aşiretleri, Keban ve Ergani madenlerine bağlı Çarsancak, Çemişgezek, Şirturuk Karaçor, Herbulut, Çermik, Eğil, Palu gibi bütün sancak ve kazalara saldırmışlardır. (BOA - Cevdet Dahiliye, no 13821)

► **1793 Ocak:** Dersimli, Şeyh Hasanlı, Düçekli ve Ovacıklı Aşiretleri, Çemişgezek, Çarsancak ilçeleri halkına yönelik saldırılarını yoğunlaştırmışlardır. (BOA - Cevdet Dahiliye, no 13821)

► **1798 Aralık:** Dersimli, Şeyh Hasanlı, Düçek aşiretlerinin, madenler bölgesinde süregelen adam öldürme, soygun, gasp, yağma, ırza tecavüz, köy yakma eylemlerine karşı önlemler pekiştirilmiştir. (BOA - Cevdet Dahiliye, no 15197)

Kimi Dersim aşiretlerinin, çevrelerinde bulunan maden işletmelerini baltalama eylemleri, 1802 yılında birden bire kesilmiş, bunlardan Şeyh Hasanlı aşiretinin reisleri Padişah III. Selim'e başvurarak, bundan böyle madenlere ve maden emekçilerine saldırmayıp

madenlerin korunmasında görev almak istediklerini bildirerek özette şöyle demişlerdir:

► **1802 Haziran:** “Biz Şeyh Hasanlılar; Padişah'a boyun eğip kulları arasına yazıldık. Bundan böyle madenleri baltalamayacağımıza, Çemişgezek'ten Erzincan'a bütün maden yollarını koruyup güvenliğini sağlayacağımıza; yanımızda yöremizde bulunan köylerde maden için odun kömürü üretenleri, taşıyanları ve maden işçilerini koruyacağımıza söz veriyoruz.

Çevremizdeki Kürtlerle diğer aşiretlerden sözümüze aykırı davrananlar olursa Maden Emini'nce cezalandırılınsın; sözümüzde durmayacak olursak Maden Emini bizi de görevden alsın. Çarsancak, Çemişgezek voyvodalarına göstermek üzere elimize bir ferman verilmesini dileriz. Buyruk padişahımızdır.” (BOA- Cevdet Zabtiye, no 3152)

Yüzyıllarca çevredeki madenlere saldıran Dersim Şeyh Hasanlı aşiretinin 1802 yılında birden bire tövbekar olup madenleri ve maden işçilerini korumaya söz vermesinin gizi, Osmanlı - İran ilişkilerindeki değişimde saklıydı. Bir kaç yıl önce Rusya'yla savaşa tutuşan İran, başı sıkışınca Osmanlı'yla düşmanlığa ara verip birlik arayışına girmiş; sözkonusu Dersim aşireti de mezhepdaşları

İran'ın uydusu olduklarını ele veren bir tutumla, Osmanlı düşmanlığını bırakıp madenlerin koruyucusu kesilmişti. 1809'da Osmanlı-İran ittifak görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanıp, İran, yeniden düşmanlığa dönünce, bu Dersim aşiretleri de İran uydusu olduklarını ele verecek biçimde yeniden çevredeki madenlere saldırmaya başlayacaklardı:

► **1809 Ekim:** Toplu öldürmeler, ırza tecavüzler, gasp, ilçe ve köy yakma eylemleri, Keban ve Ergani madenlerinde üretimin durmasına yol açmış; Palu, Harput, Çarsancak, Çemişgezek, Eğil, Malatya, Arabkir, Eğin, Keban, Ergani maden yönetimleri saldırganların peşine düşmüştür. (BOA - Cevdet Dahiliye, no 7133) [Alevi, Kızılbaş, Şii İran] x [Sünni Osmanlı] Çaldıran Savaşı, 1514'te bitmemiş, değişik zamanlarda, değişik biçimlerde, yüzyıllar boyu sürmüştü;

Osmanlı uyruğunda bulunan kimi Alevi, Kızılbaş Dersim Aşiretleri, bu savaşı Sünni Osmanlı'nın o yöredeki madenlerini, eşdeyişle ordunun top tüfek üretimiyle maliyenin para üretimini baltalayarak sürdürmüştür. 1500'lere dek kendi silahını kendisi yapan, dahası yabancı ülkelere silah satarak önemli bir gelir sağlayan; savaflara sınırsız top, tüfek, barut, gülle ve mermiyle çıkıp düşmanlarının ödünü patlatan Osmanlı, aradan iki yüzyıl geçmeden

topunu tüfeğini yabancılardan satın alır; gülleyi, mermiyi taneyle dağıtır; cephanesi tükenen askerleri savaştan kaçır bir duruma düşmüştü.

Yabancılar Osmanlı'ya her zaman kendi kullandıklarından daha kısa menzilli toplar ve tüfekler satıyordu. Örneğin, düşman 2000 metre uzaktan Osmanlı ordusunu vurmaya başladığında, Osmanlı'nın çok çok 1500 metreyi vurabilen ithal topları, tüfekleri, düşmanın 500 metre önüne düşüyor; komutanlar, düşmanın uzun menzilli silahları karşısında yabancılardan satın alınan kısa menzilli silahların etkisiz kalması yüzünden yenildiğimizi bildiriyorlardı. Uzun menzil, daha nitelikli madenden yapılan namlu ve daha iyi barutla sağlanabilirdi. Maden işletmelerinin sıkça baltalanması, verimli biçimde işletilememesi buna olanak vermiyor; top, tüfek, barut gibi madencilğe bağlı savaş araçlarında gerileyen Osmanlı'nın parası da

1877 Plevne savaşı.

maden üretimindeki baltalamalar ve verimsizlik nedeniyle giderek bozuluyordu.

Başlangıçta kendi parasını ülke topraklarından çıkardığı gümüş ve bakırla kendisi basan Osmanlı, maden işkolundaki düşüşle birlikte, para basımında da sıkıntılarla karşılaşmaya başlamış; öyle ki, kimi dönemlerde evlerdeki gümüş bakır vazolar tepsiler darphaneye gönderilip bunlardan para basılarak askerin memurun ödentileri bu paralarla yapılırdı. Amasya ve Gümüşhane'de çıkartılan gümüşün kimi Alevi-Kızılbaş Dersim aşiretleri aracılığıyla mezhepdaşları İran'a kaçırılması, İran'daki 70 darphanenin Osmanlı'dan kaçırılan gümüşle beslenmesi; Osmanlı'daki gümüş akçe sorununun, siyasallaştırılmış Alevi-Sünni mezhep savaşının Çaldıran'dan sonra başka araçlarla sürdüğünü gösteriyordu. Osmanlı madenleri baltala-

Osmanlı'nın askeri ve mali gücü zayıfladıktan sonra patlak veren Patrona Halil isyanı.

lanmayıp verimli çalışabilseydi, evlerdeki gümüş vazoları, bakır tepsileri darphaneye gönderip gümüş akçe, bakır mangır bastırmaya gerek kalmaz; başka madenler karıştırılarak paranın ayarı bozulmaz; askerler, memurlar ve halk; "biz bu değeri düşük, ayarı bozuk paraları istemezük!" diye ayaklanmazdı. Kimi Dersim aşiretlerinin kendi çevrelerinde işletilen Osmanlı madenlerini vurduğu yüzyıllarda, bütün bunlar yaşanmıştı.

Tophaneler, baruthaneler, darphaneler; eşdeyişle devletin ordusu ve maliyesi gerekli nitelik ve nicelikte madenden yoksun kalınca, devletin bu iki temel direği sallanmaya başlamıştı.

1839 Tanzimat Fermanı, içerde dirlik ve düzenlik sağlanamadıkça, dış saldırılara direnmenin olanaksız ve çöküşün kaçınılmaz olduğunu haykırıyor; siyasallaşmış din ve mezhep ayrımcılığından kaynaklanan iç çatışmalarla mahvolan üretim, yatırım ve verimliliğin, ancak uyruklara tanınan haklarda ve yüklenen görevlerde eşitliğin sağlanmasıyla diriltilebileceğini vurguluyordu. Devletin bu doğrultuda 1845-1849 arası, Dersim Ovacık'ta bir askeri kışla yapıp aşiret üyelerini eşit özgür bireylere dönüştürerek aşiret örgütlenmesini dağıtmaya yönelik idari, siyasi girişimleri, aşiret reislerinin tepkisiyle karşılaşacaktı. 1851'de gerçekleşen ayaklanmanın

bastırılmasından sonra Padişah'a sunulan raporda “üç dört yüzyıldır devlet otoritesinin girmedığı” Dersim’de bir kaçı dışında çoğu aşiretlerin silahlarının toplandığı, fakat “yerleşik yaşama geçmelerinin zaman alacağı” bildiriliyordu. (BOA, İrade Meclis-i Vala, no 8431).

Osmanlı'nın Tanzimat'la eşit yurttaşlığa yönelmesi, emperyalistlerin çıkarlarına uygun düşmediğinden, Osmanlı'daki bütün dinsel cemaatlara, hahamlara, papazlara, imamlara, Tanzimatın din düşmanlığı olduğu, eğer dinsel yapılarını yokoluştan kurtarmak istiyorlarsa, Tanzimat'a karşı eyleme geçmeleri gerektiği propagandası yapılmış; musevi, rum ve müslüman din adamları, kendi cemaatlerini Tanzimat'ın uyruklar arasında eşitlik maddesinin din düşmanlığı demek olduğuna inandırmaya koyulmuşlardı. Her yönden kösteklenen Tanzimat'ın, Dersim’de ve diğer yörelerdeki aşiret yapılanmalarında yapabildiği tek

Osmanlı'nın yabancılara maden satışı hisse senedi.

değişiklik, aşiretlerin o günkü reislerine “kaymakam” vb. gibi idari ünvanlar verilmesi olacak; fakat bir aşiret reisine “kaymakam” demekle o aşiretin üyeleri eşit özgür yurttaşlara dönüşmüş olmayacak; tersine, aşiret reisleri, üstelik bir de devlet gücüyle donanmış olarak, aşiret üyelerini eskisinden daha güçlü biçimde aşiret düzenine bağlı tutacaklardı.

Tarihinde yabancı devletlerden borç almamış olan Osmanlı, Kırım Savaşı'nda 1854, 1855 arası üç kez İngiltere'den borç almış; borç veren yabancılar, alacaklarını güvenceye almak üzere, Osmanlı maliyesine kendi görevlilerini sokarak bütün üretim alanlarını denetlemeye başlamıştı. 1856 Islahat Fermanı'yla devlet, bir yandan biricik toplumsal kurtuluş yolu olarak tüm uyruklarını tek “Osmanlı Milleti” kimliği altında birleştirmeye çalışırken, öte yandan ekonomik alanda ülkeyi tümüyle yabancı egemenliğine sürüklüyordu. Oysa, devletin izniyle en sarp yerlerde açılan yabancı konsolosluklar, etnik, dinsel, mezhepsel ayrışmaları körükleyip aşiret yapılanmalarını pekiştirici çalışmalar yürüterek, devletin eşit yurttaşlığa evrilecek tek “Osmanlı Milleti” tasarısını el altından baltadıklarından, Islahat Fermanı'nın amaçladığı eşit yurttaşlık, aynı fermanın yabancılara tanıdığı ayrıcalıklar yüzünden gerçekleştirilemez oluyor

1876 Anayasasının yürürlüğe girmesini konu alan bir kartpostal.

du. Emperyalistler, 1839 Tanzimat Fermanı'na karşı yaptıkları gibi, 1856 Islahat Fermanı'na karşı da “uyrukların eşitliği”nin din düşmanlığı demek olduğu propagandası yürütmüşler; 1859'da kurulan bir gizli örgüt “eşit yurttaşlığın din düşmanlığı olduğu” sloganıyla “Kuleli Vakası” olarak bilinen bir darbeye kalkışmıştı. İngilizler, Islahat Fermanı'nın eşit yurttaşlık maddesinin 1865'te yalnızca Adana ve çevresindeki aşiretlere uygulanmasına göz yummuş, yalnızca bunu büyük bir sevinçle desteklemişlerdi; çünkü dünyanın en büyük ham pamuk üreticisi Amerika, 1861'de patlak veren iç savaş nedeniyle İngiltere'ye ham pamuk satmaz olmuş; İngilizler pamuklu dokuma sanayilerini ölümden kurtarmak amacıyla Amerika'dan alamadıkları ham pamuğu, doğasını pamuk ekimine elverişli buldukları Adana'da üretmeye, bunun için de o bölgedeki aşiretleri hayvancılıktan uzaklaştırıp pamuk tarımında işçi olarak çalıştırmaya gereksinim

duymuşlardı. Emperyalistler, Osmanlı'nın Adana'dan başka yörelerdeki aşiretleri dağıtıp üyelerini eşit yurttaşlara dönüştürmesine karşıydılar. Dersim’de de durum böyleydi. 1860 sonrası Hozat ve Mazgirt'e birer askeri kışla kuran Osmanlı, Adana'da 6 ay içinde başardığı işi Dersim’de gerçekleştirememiş; gezginci satıcı “çerçi” görünümünde Dersim'e girip çıkan yabancıların bu yöreye özel bir ilgi göstermesini önleyememişti. Dersim’li aşiretlerin çevredeki madenlere saldırıları sürüyordu. Sonunda Osmanlı, yabancılara toprak satışı yasağını kaldıracak; bir türlü verimli işletemediği madenleri 1867-1869 arası yabancılara satmaya başlayacaktı. 1876-1877 Osmanlı - Rus Savaşı'nda Anadolu'ya giren Rus orduları Dersim aşiret reislerini ayrılıkçı Ermeniler aracılığıyla Osmanlı'ya karşı kışkırtmış; kimi Dersim aşiretleri Erzurum'daki Rus konsolosluğuyla ilişkiye geçerek Hozat ve Mazgirt kışlalarını yıkmış, kimileri de Kemaliye ve Çemişgezek'e

1878 sonrası örgütlenip silahlanan Ermeni çeteleri.

saldırmıştı.

Trabzon'daki İngiliz konsolosu, Eylül 1878'de kimi Dersim aşiretlerinin Erzincan'daki Osmanlı ordusunun ileri kollarına saldırdığını bildirdiyordu. Osmanlı'nın Rusya'ya yenildiği bu savaştan sonra Anadolu'nun doğusunda özerk bir Ermenistan kurulmasına yönelik İngiliz tasarısının 1878 Berlin Kongresi'nde onaylanmasıyla birlikte, Anadolu'da etnik ve mezhepsel ayrımlar hızlandı; örneğin Hakkari'de, İngiliz, Amerikan ve Rus konsoloslarıyla görüşmeler yapan aşiret reisi Şeyh Ubeydullah, Osmanlı'nın Ruslar'a yenildiğini, gücünün tükendiğini, üstelik gavur olduğunu savlayarak, kendisine bağlı aşiretleri ayrı bir devlet kurmak üzere ayaklandırmıştı. Abdülmecid ve Abdülaziz'in eşit yurttaşlığa dayalı tek "Osmanlı Milleti" tasarısını terk eden Abdülhamid, "İttihad-ı İslam",

1876'da Abdülhamid tarafından yürürlükten kaldırılan Anayasa'nın 1908'de yeniden yürürlüğe konması, yaşasın vatan, yaşasın millet, yaşasın özgürlük yazılı kartpostallarla kutlanmıştı.

Abdülhamid'in 1890'larda Sünni-Şafii mezhebinden Kürt süvarilerden kurduğu Hamidiye Alayları

eşdeyişle "İslam Birliği" tasarısına sarılarak, doğu Anadolu'da bir Hıristiyan Ermenistan kurulmasını önlemek üzere, 1891'de Sünni Kürt aşiretlerinden Hamidiye Alayları oluşturmuştu. Devleti eşit yurttaşlık çizgisinden ayıran Abdülhamid'in siyasal dinciliğe ve mezhep ayrımcılığına yönelmesi, Dersim'in kimi Alevi-Kızılbaz aşiretlerini rahatsız etmişti. 1892'de Erzincan Başsavcılığı ve 1896'da Müşir Zeki Paşa tarafından yazılıp Abdülhamid'e sunulan Dersim raporlarında, yörede devlet egemenliğinin sağlanması için neler yapılması gerektiği sıralanıyor; Dersim'de kimi aşiret reislerinin, Ermeniler'in özellikle de protestan olanlarıyla çok yakın ilişkide olduklarının altı çiziliyordu. 1896'da Dersim aşiretlerinden de Hamidiye Alayları oluşturmasına çalışılacak, fakat bunda sorunlar yaşanacaktı.

Arifi Paşa'nın 1903, Celal Paşa'nın 1906 tarihli Dersim'in Yeniden Yapılandırılması'na ilişkin raporları, aşiretlerin 1907 ve 1908

1908'de Anayasanın yeniden yürürlüğe girmesi dolayısıyla, bir imam ve bir papazın bulunduğu hıristiyan ve müslümanlardan oluşan kalabalık dostluk töreninde.

isyanlarıyla uygulanamaz olmuştu. 1908'de II. Meşrutiyet Devrimi gerçekleşmiş, devlet Abdülhamid'in siyasal dinci çizgisini bırakıp yeniden eşit yurttaşlık çizgisine yönelmiş; fakat 1909'da aşiret düzenini kaldırmaya yönelik devlet girişimi, Dersim'deki 54 aşiretin 19'unun silahlı direnişiyle karşılaşmıştı.

1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verince, devlet eşit yurttaşlık çizgisini bir kez daha terkedip, yeniden Abdülhamid'in Almanlarca tasarlanmış "İslam Birliği" çizgisine sarılmış; bu sırada ayrılıkçı Ermeni örgütlerinin ve Rus ordusunun Dersim'e duydukları ilgi yoğunlaşmıştı.

Rus orduları doğu Anadolu'ya girdikten sonra Dersim'e özel görevliler yollayarak eğer Osmanlı ordusuna saldıracak olurlarsa Dersim'e bağımsızlık vereceklerini bildirmiş; kimi Dersim aşiretleri Rus önerisini benimseyerek Mart 1916'da saldırıya geçmiş; fakat bu aşiretler,

Mayıs 1916'da Osmanlı ordusuna yenilerek teslim olmuşlardı.

Ekim 1918'de Osmanlı Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkacak, İzmir'in Yunan ordularınca işgali üzerine Mayıs 1919'da kurtuluş ve bağımsızlık için savaş başlayacaktı. Sovyet Ermenistanı'yla imzalanan 1921 Gümrü Antlaşması, doğu Anadolu'da Büyük Ermenistan tasarılarına son verirken; Dersim'de 400 yıldır Alevi-Kızılbaz mezhep kimliklerini öne çıkaran aşiretler, Sevr tasarısına umut bağlayan ayrımcı örgütlerce etnik bir kimliğe büründürülerek Ankara'ya karşı kıskırtılacak ve Koçgiri aşiretinin adıyla anılan ayaklanma, Nisan 1921'e bastırılacaktı. Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey, 3 Ekim 1921 günü Büyük Millet Meclisi gizli oturumunda yaptığı konuşmada, Koçgiri Ayaklanması'nı kıskırtanların Dersim aşiretlerine giydirmeye çalıştıkları etnik kimliği reddederek, bu aşiretlerin çoğunun yüz-

Dersim aşiret reislerinden 1921'de TBMM'de mebus olarak görev yapan Hasan Hayri Bey

yıllar önce Horasan'dan gelmiş, süreç içerisinde çeşitli nedenlerle komşu aşiretlerin etkisinde kalarak Kürtçe konuşmaya başlayan Alevi-Kızılbaş Türkmenler olduğunu söylemişti.

Dersim aşiretlerinden Hasan Hayri Bey'in 1921 yılında Meclis'te yaptığı bu açıklama, Atatürk karşıtlarının sıkça dile getirdikleri: “Kemalistler, 1924'ten sonra, Kürtleri asimile etmek için 'Kürtlerin bir Türk boyu olduğu' yalanını uydurdular”

savını geçersiz kılıyordu; çünkü ayrılıkçıların “Te-Ce'nin resmi tarih tezi” diyerek yalan saydıkları bu tarihsel olgu; 1924'te değil, 1921'de; Atatürk tarafından değil, bir Dersim aşiret reisince dile getirilmişti.

1839'da Osmanlı döneminde, tek “Osmanlı Milleti” tasarımıyla başlayan, fakat emperyalist kışkırtmalarla kesintilere uğrayarak bir türlü gerçekleştirilemeyen “tek yasalı, tek eğitilmiş, özgür ve eşit yurttaşlar devleti”, emperyalist boyunduruktan kurtulma sürecinde, Atatürk önderliğinde adım adım kurulmuş; “1926 Tek Yasa Devrimi”, bu adımlardan belki de en önemlisi olmuştu. Çünkü yurttaşlık, hangi din, mezhep ve etnik kökenden

olursa olsun, ülkedeki herkesin aynı yasayı benimsemesi ve bu yasanın ülkenin her yerinde herkese eşit olarak uygulanmasıyla gerçekleşebilirdi. Nitekim, Medeni Yasa, ülkenin farklı dinlere inanan -fakat aşiret düzenini çoktan aşmış bulunan- Musevi, Hıristiyan topluluklarınca kolayca benimsenmiş; etnik kökenleri, dinleri, dilleri ayrı olduğu halde ayrı bir ulus oldukları iddiasında bulunmayan bu cemaatler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Medeni

Türkiye haritasında Dersim'in yeri

Yasa'sını benimseyerek ulus devletini oluşturduklarını duyurmuş ve azınlık ayrıcalıklarını terketmişlerdi.

Gelgelelim, Türkiye Cumhuriyeti'nin Medeni Yasa'sını ellerinin tersiyle iterek, özgür ve eşit yurttaşlığı şiddetle reddeden milyonlar vardı Türkiye'de: Aşiretler... Aşiret reisleri, Türkiye'nin “eşit yurttaşlar cumhuriyeti”ne doğru attığı her adıma, insan ve yurttaş haklarına her bakımdan ters düşen aşiret yasalarını korumak üzere isyan ediyorlardı. Aşiretler arasında dil, din, etnik köken birliği bulunmuyordu. Dersim aşiretleri, daha çok Alevi-Kızılbaş mezhebine bağlı ve dilleri çoğunlukla Zaza-

kiydi. Ülkenin diğer yörelerindeki aşiretlerse daha çok Sünni-Şafii mezhebine bağlıydılar ve dilleri çoğunlukla Kurmançiydi.

Zazaki ve Kurmançî, çevirmensiz anlamadıkları gibi, Sünni-Şafii mezhebinden olan aşiretlerle Alevi-Kızılbaş mezhebinden olan aşiretler de, kökleri 1514 Çaldıran Savaşı'ndan öncelere uzanan mezhep karşıtlığını içselleştirmişlerdi. Bu gibi uyumsuzluklar aşiretlerin Cumhuriyet'e karşı birleşmelerini olanaksız kıldığı gibi, aşiret yapısını aşarak eşit yurttaşlara dönüşmelerini de güçleştiriyordu. Özgür eşit yurttaşlar cumhuriyetini kurmaya davranan Türkiye, 1938'e dek yurttaşlığa karşı aşiret yasalarını ve düzenlerini sürdürmeyi amaçlayan aşiret reislerinin çıkardığı, emperyalistlerce “ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı” imiş gibi gösterilerek desteklenen “Şeyh Sait Ayaklanması”, “Ağrı Ayaklanması” vb. gibi çok sayıda aşiret ayaklanmasıyla uğraşacak; Sovyetler Birliği ve Komünist Enternasyonal örgütü, bu ayaklanmaların perde arkasındaki emperyalist oyunları açığa vurarak, Türkiye'yi destekleyecek; dahası Ağrı Ayaklanması'nda Sovyet orduları sınıra asker yığıp isyancıların hareket alanını daraltarak Türkiye'nin bu isyanı bastırmasına yardım edecekti. Son dört yüz yılda

yüzlerce kez ayaklanmış, vur-kaç savaşında ustalaşmış kimi Dersim aşiretlerinin reisleri, dört yanı sarp dağlar ve akarsularla çevrili, düzenli ordularca ele geçirilmesi güç doğaya yaslanarak, insan ve yurttaş haklarına düşman aşiret düzenlerini yüzyıllar boyu nasıl sürdürmüşlerse sonsuza dek yine öyle sürdürebileceklerine inanıyorlardı.

Ancak, bu kez öyle olmayacaktı; çünkü Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın çöküş ve dağılma sürecini en ince ayrıntılarına dek bilen, Osmanlı sınırları içerisindeki aşiretlerin, Osmanlı Devleti'nin yıkılışında ne denli etkili ol-

1916'da Arap aşiretlerini ayaklandırıp Osmanlı'dan kopartan ve “Lawrence of Arabia” filmiyle tüm dünyaca tanınan İngiliz ajanı Lawrence, Cumhuriyet döneminde bu kez Hacı Mehmet takma adıyla Kürt ayrılıkçı hareketlerini örgütleyenler arasında bulunuyordu. Başarabilseydi, ikinci ünvanı “Lawrence the Kurd” olacaktı.

duklarını yaşayarak görmüş, deneyimli kadrolarca yönetiliyordu.

Yüzyıllarca Osmanlı yönetiminde kalan Irak, Suriye, Mısır, Libya, Ürdün ve Arabistan'ın, Lawrence gibi emperyalist ajanlarca satın alınan aşiret reislerinin başını çektiği silahlı ayaklanmalarla Osmanlı'dan kopartıldığını biliyorlardı. Osmanlı ne zaman bir savaşa girse, kimi aşiretlerin derhal ayaklanarak Osmanlı'yı içinden vurduklarını, biliyorlardı. 1916'da Arap aşiret reislerini altınla ve ayrı devlet vaatleriyle tavlayarak Osmanlı'ya karşı savaştıran İngiliz ajanı Lawrence'in, 1930'larda "Hacı Mehmet" adıyla Ağrı ayaklanmasına karıştığını da biliyorlardı.

Sorunun etnik köken ayrılığından değil, hangi etnik kökenden olursa olsun, "aşiret yapısı"ndan kaynaklandığını, aşiret yapısının ancak ve yalnız aşiret üyelerinin insan ve yurttaş haklarına kavuşturulmasıyla çözüleceğini biliyorlardı. Dahası, 1935'te "Munzur" adıyla yeniden yapılandırma tasarısı TBMM'de tartışılırken, Şükrü Kaya'nın [o günlerde yabancı kökenli sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmaya yoğunlaşan ve büyük olasılıkla bu sözcüğü de türetmiş olan] Atatürk'le görüşükten sonra, "Dersim" için "Munzur" değil "Tunç Eli" (tunç yöresi) adını önermesi; Atatürk'ün Osmanlı top dökümünde kullanılan "tunç"un yöre-

deki bakırdan elde edildiğini bildiği ve buradaki aşiretlerin yüz yıllar boyu çevredeki bakır madenlerine saldırıp Osmanlı'nın tunç top üretimini baltalayarak askeri çöküşüne yol açtıklarını bilincinde olduğunu gösteriyordu.

Aşiret reislerinin "Der-Sim"-ini, insan ve yurttaş haklarının "Tunç-Eli"ne dönüştürme çalışmaları, uzun ve yoğun bilimsel araştırma ve incelemelerin ürünüydü. Osmanlı döneminde yazılmış yeniden yapılandırma önerileri incelenmiş; Osmanlı'daki askeri uygulamalar ve sonuçları irdelenmiş; önceki girişimlerin neden başarıya ulaşamadığı saptanmış; aynı başarısızlıkların yeniden yaşanmaması için neler yapılması

Dersim isyanının elebaşı aşiret reisi Seyit Rıza

gerektiği belirlenmiş; bölgeye yeniden uzmanlar gönderilerek son durumun ne olduğunu gösteren bilimsel raporlar yazılmıştı. 1934'te yayımlanan taşınmazların devlete geçeceğini; bu yasanın yayınından önce aşiretlerde reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapanların aileleriyle birlikte Bakanlar Kurulu'nca uygun görülecek başka yerlere yerleştirileceklerini, duyuruyordu.

"Türkiye Köy İktisadiyatı"nda; Dersim'de 230 köye egemen olan Seyit Rıza'nın her yıl kendi "Maliye Bakanı"(!)nı İstanbul'a göndererek Dersim'den İstanbul'a gitmiş aşiret üyelerini buldurup onlardan da vergi aldığı; vermeyenlerin Dersim'de bulunan yakınlarına baskı yaptığı; sahibi olduğu köylerden gelip geçenlerden "toprak bastı" parası bile aldığı bildiriliyordu. Aşiret üyeleri devlete vergi vermiyor, fakat aşiret reisi Seyit Rıza'ya vergilerini ödüyorlardı. Devlete askerlik yapmıyor, fakat aşiret reisi Seyit Rıza'nın askerliğini yapıyorlardı. Devletin okullarına gitmiyor, fakat aşiret reisi Seyit Rıza'nın söylevleriyle eğitiliyorlardı. Medeni Yasa'nın miras, evlenme, boşanma, mülkiyet hukuku geçersiz; fakat aşiret reisi Seyit Rıza'nın iki dudağı arasında çıkacak aşiret yasaları temyizi olanaksız kesin hükümler niteliğindedi. Türkiye Cumhuriyeti'nin ceza yasaları geçersiz, fakat aşiret reisi

Seyit Rıza'nın uyguladığı aşiret cezaları, kan hukuku yürürlükteydi.

Devletin aşiret üyelerine ekonomik özgürlüklerini kazandırıp aşiret reisine bağımlılıktan kurtarmak için dağıttığı topraklar dahi, aşiret yasaları uyarınca bedelsiz hiyeli satışlar yoluyla aşiret reisi Seyit Rıza'nın malına dönüştürülmüştü. Cumhuriyet, 1934'te yürürlüğe giren İskan Kanunu'nun 10. maddesiyle, aşiret reisliğini yasadışı sayarak;

Devletin aşiret üyelerine bağımsızlıklarına kavuşmaları için dağıttığı topraklar, bedelsiz hileli satışlarla aşiret reisi Seyit Rıza'nın malına dönüştürülmüştü.

bundan böyle aşiretlerin tüzel kişilik savlayamayacaklarını, hiç bir belge ya da hükümün aşirete tüzel kişilik kazandırmakta kullanılamayacağını; aşiret reisleri, beyleri ya da şeyhlerinin tüm yetkilerine son verildiğini; mülkiyetleri hangi resmi belgeye, karara ya da geleneğe dayanırsa dayansın, aşiret reislerinin, aşirete ait ya da aşiret adına diyerek kendi mülkiyetlerinde

tuttukları bütün Aşiret yapılarını tümüyle ortadan kaldırmaya yönelik bu kanunun “Dersim”de uygulanması, Dersim’i yeniden yapılandırmayı amaçlayan 25 Aralık 1935 tarihli “Tunceli Vilayeti’nin İdaresi Hakkında Kanun”la gerçekleştirilecekti.

Cumhuriyet, aşiretlerin “Dersim”ini, insan ve yurttaş haklarının “Tunç Eli”ne dönüştürmek üzere; yöreyi köprüler, yollar, okullar, hastahaneler, sinemalar, tiyatrolar, halk evleri, bankalar, ziraat kurumları, hükümet binaları, adliye örgütü, karakol ve kışlalarla donatmaya başladı. Başka yöreden işçi getirilip çalıştırılması yasaktı. Bütün yapılar dolgun bir gündelik verilerek yöredeki aşiret üyelerine yaptırılacak; aşiret üyesi, reisinden bağımsız bir birey olarak çalışıp emeğinin karşılığını para olarak alacak; yüzyıllar boyu yalnızca kendi ailesinin yaşamı için gerekli şeyleri tüketebileceği kadar üreten, bundan fazla üretim yapmadığı için pazara götürüp satacak bir varlığı bulunmayan, dolayısıyla özel mülk nedir, parasal birikim nedir, mülkiyet özgürlüğü nedir tatmamış olan aşiret üyelerinin ceplerine para girecek; aşiretten bağımsız kendisine özel birikim yapmayı ve kendi birikimini dilediği gibi kullanmayı öğrenen aşiret üyeleri böylelikle aşiret düzeninden uzaklaşıp, insan ve yurttaş haklarına adım atacaktı. Aşiretler Der-

sim’inin, özgür birey yurttaşlar Cumhuriyet’inin “Tunç Eli”ne dönüştürülmesi, tasarının biricik amacıydı. Çalışmalar coşkuyla sürüyor, yapımı bitirilen bir köprü’nün Atatürk tarafından açılacağı söyleniyordu.

”Devlet Fırat üzerinde bir köprü yapmış. Köprü’nün başında bir karakol. Karakolda 33 asker ve bir yedek teğmenimiz var . Dersimliler karakola saldırıp, yakıyor, 33 askerimizi şehit ediyorlar. İsyan böyle başlıyor.

Fakat öyle olmadı. O günleri yaşayan İhsan Sabri Çağlayangil anılarında: “Atatürk Singeç Köprüsü’nü açmaya gidecek. O tarihte Seyit Rıza Dersim’in lideri. Devlet, Fırat üzerine bir köprü yapmış. Köprü’nün başında da bir karakol.

Karakolda 33 askerimiz, başarılarında İsmail Hakkı adında bir yedek teğmen var. Köprüye Dersimliler saldırı düzenliyor. Karakol yakılıyor ve 33 askerimiz şehit oluyor. İşte bu olay isyanın başlamasıdır. Atatürk olayla ilgileniyor ve kesin talimat veriyor: Bu meseleyi kökün-

Bir kaç Dersimli aşiret üyesi 1937’lerde.

den hallediniz.” diyerek anlatıyordu olanları. 1937 yılında, 21 Mart’ı 22 Mart’a bağlayan “Nevruz” gecesi, aşiret reisi Seyit Rıza, önderliğini benimseyen kimi aşiretlerle birlikte, kurulan karakolları basarak, 33 askerimizi şehit ederek, yapılan köprüleri yıkarak, Cumhuriyet’in yerleştirmeyi amaçladığı insan ve yurttaş haklarını, özgür birey yurttaşlık düzenini Dersim’e sokmamak ve aşiret düzenini eskisi gibi sürdürmek üzere ayaklanmayı başlatmıştı. Tunceli-Erzincan yolundaki köprü yakılmış, bölgenin telefon hatları kesilmiş, Jandarma birliklerine pusu kurulmuş, Pap bucağı karakoluna baskın düzenlenmiş, Sin Karakolu basılmış, Mazgirt Köprüsü yıkılmıştı. Komünist Enternasyonal’in yayın organı “Rundschau”, 29 Temmuz 1937 günlü sayısında, Dersim’de yaşananları özetle şöyle duyuruyordu:

“İki ayı aşkın bir zamandan beri Ankara hükümeti, Dersim bölgesindeki Kürt aşiretlerin yeni bir gerici ayaklanmasını bastırmakla uğ-

raşıyor. Ağalar, kendi yönetim ve yargı yetkileri altında bulunan ahaliden işlerine geldiği gibi vergi alıyor. Bölge gençlerinin büyük bir kısmı, askere gidecek yerde, aşiret reislerinin muhafız birliklerine fedai olarak giriyor.

Bugün, Kemalist hükümetin enerjik reformları yüzünden kendi iktidarlarını tehdit altında hisseden feodal unsurların ümitsiz bir direnişiyi karşı karşıya bulunuyoruz. İsyanın arifesinde, tapu kadastro idaresi aşiret reislerinin elinde bulunan halka ait malların incelenmesi ve saptanmasına ilişkin hükümet önlemlerini uygulamaya başlamıştı. Bu durumda feodalizm, kendi yasa dışı egemenliğinin iktisadi temellerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu hissetti. İşte, özellikle bu önlem, isyana yol açan neden olmuştur.” Komünist Enternasyonal Sovyet Rusya demekti ve Türkiye ile ittifak halinde bulunan Sovyet Rusya,

Lenin, Komünist Enternasyonal örgütünün Rusya’da gerçekleştirilen 2. Kongresinde

1937'ye dek Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı gerçekleştirilen onlarca ayaklanmada hep Türkiye'nin yanında yer almış, dahası Kızılordu'yu Türkiye'nin doğu sınırlarına yığarak, ayaklanmaların İran, Irak bağlantılarını kesmişti.

Sovyet Rusya'nın tutumunu iki devlet arasındaki ittifak anlaşması belirliyor, Komünist Enternasyonal'in Dersim konusundaki

bu değerlendirmesinde Türkiye Komünist Partisi'nin en küçük bir etkisi dahi bulunmuyordu. İstanbul'daki Amerikan Büyükelçisi G. Howland Shaw'ın, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 25 Haziran 1937 günlü rapor da özetle şöyleydi: "Bölge halkının geri kalmışlığı problemin temel hatlarını oluşturmaktadır. Yöre halkı, yollar, köprüler, okullar, vs. yapılmasına karşı koyuyor. En son ayaklanma, hükümetin bölgenin sosyal ve ekonomik koşullarını iyileştirmek üzere geliştirdiği reform programını daha önce elde edilmiş haklara tecavüz şeklinde gören liderleri tarafından başlatıldı. General Alpdoğan, aşiret reislerini Erzurum'da toplayarak, onlara hükümetin bölgede yol ve diğer şekillerde girişeceği iyileştirme programını tanıtmıştı. Aşiret reisleri bu görüşme sırasında dostane ve anlayışlı göründüler, fakat toplantıdan sonra bölgede sahip oldukları egemenliğin elden gitmesi tehdidi kar-

sısında, dönüş yolları üzerinde yer alan bütün köprüleri havaya uçurdular ve hükümete bir ultimatom gönderek; ancak bölgede jandarma bulundurulmaması, yeni köprülerin yapılmaması, bölgenin devlet kurumlarıyla donatılmaması, silahlarının ellerinden alınmaması, vergilerin karşılıklı görüşmelerle belirlenmesi koşuluyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile anlaşabileceklerini bildirdiler. Aşiret reislerinin bu ultimatomu üzerine, bölgeye askerler gönderildi ve aşiret reislerine karşı savaş başlatıldı." İngiliz The Times gazetesinin 16 ve 17 Haziran 1937 günlü sayılarında isyanın "eğitim öğretime karşı koyan", "reformlara direnen" aşiretlerce çıkartıldığı duyurulmuştu. Kürt Teali Cemiyeti üyesi M. Nuri Dersimi tara-

CUMA 25 HAZİRAN 1937	TARAF TELEFON 3 2418 3418 TELEGRAM FEN İSTANBUL KURUCU VII - No. 785 5 KURUS	TA BAŞMUHARRİRİ, Aİ
-------------------------------	--	------------------------

Şaki Seyit Rızanın ele gecirilmesi artık bir gün meselesidir

Çapulcular Teslim Oldular | Tuncelinde Madenler Keşfedildi

Tunceli (Dersim) isyancılarına karşı askeri hareket sürdürülürken, bir yandan da maden aramaları yapıldığı ve maden bulunduğunu haber veren Tan gazetesi'nin 25 Haziran 1937 günlü sayısı.

fından yazılıp 'Dersim Generali Seyid Rıza' imzasıyla, yardım isteğiyle İngiliz Dışişlerine gönderilen mektup, isyan bastırıldıktan sonra İngiliz Dışişlerince Türkiye'ye gönderilerek; "bakın, isyancılar bizden yardım istediler, fakat biz onlara yardım etmedik, bilginiz olsun" denilmişti. Çünkü İngiltere, büyüyen Hitler tehlikesine karşı, olası bir savaşta Türkiye'yi bu kez karşı cephede değil yanında görmek istiyor ve bu nedenle Türkiye'yi zayıflatıcı etkinliklerine geçici olarak ara vermiş bulunuyordu.

Fransa'nın durumu da aynıydı. O günlerde Hitler ve Mussolini'ye karşı Türkiye ile ittifak arayışında olan İngiltere ve Fransa, eğer Dersim isyancılarını destekleyecek olurlarsa Türkiye'yi kaybedeceklerini bildiklerinden; 1800'lerden bu yana ilk kez kendilerinden yardım bekleyen isyancıları yüzüstü bırakmayı çıkarlarına uygun göreceklardı. Amerika, İngiltere, Fransa ve Komünist Enternasyonal'in bağlı bulunduğu Rusya, Dersim isyanı konusunda birbirinden habersiz fakat biri diğeriyle örtüşen saptamalarda bulunmuşlardı. Hepsine göre sorunun özü; aşiret reislerinin, insan ve yurttaş haklarının

gereği olan kurum ve yasaları Dersim'e sokmayarak, aşiret düzenlerini sürdürmek istemesinden kaynaklanıyordu. İster komünist olsun ister emperyalist, sağcısıyla solcusuyla o dönemde kimsenin yadsıyamadığı gerçek buydu.

Atatürk, askeri hareket sürerken 1 Kasım 1937 günü Meclis'te yaptığı konuşmada: "Her şeyden önce ülkede topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemlisi de bir çiftçi ailesini geçindirebilecek toprağın -hiçbir nedenle ve

KURDS WHO OBJECT TO EDUCATION

A REVOLT SUPPRESSED BY TROOPS

FROM OUR OWN CORRESPONDENT
ISTANBUL, JUNE 15

In his address to the Kamutay yesterday the Prime Minister, General İnönü, referred to recent disturbances among Kurds in the Dersim, about which no official announcement had previously been made. He explained that they had been due to the hostility of the local population towards the introduction of compulsory education and other reforms and had become sufficiently serious to make it necessary for the Government to send troops to the affected area. During the operations the Army and gendarmery had lost 13 killed and 18 wounded, but the situation was now well in hand.

During the Dersim operations Sabiha Gökçen, one of the Atatürk's adopted daughters, who had volunteered for service in the Turkish Flying Corps, so distinguished herself that she has been awarded the Flying Medal set with brilliants. This, the highest honour which can be won for aviation in Turkey, is rarely awarded.

Sabiha Gökçen is 22 years of age and holds a Turkish military pilot's certificate. She is stated to have shown the greatest bravery and resource throughout the operations, and to have dropped the final bomb which virtually put an end to the insurrection.

TRIBAL RISING IN TURKEY

REVOLT CRUSHED BY 30,000 TROOPS

RESISTANCE TO REFORMS

FROM OUR OWN CORRESPONDENT
ISTANBUL, JUNE 16

Now that the Prime Minister has made an official announcement about insurrection in the Dersim region, it is possible to give some account of the military operations there. The following summary of messages received from its correspondent at Manisli-Aziz and published in today's *Journalist* explains the cause of the outbreak and describes the steps taken to suppress it.

Owing to the inaccessibility of the region in question and the very backward state of its inhabitants, the reforms which were being steadily applied throughout the rest of Turkey have only fairly been systematically introduced there. Resistance to them was, however, none the less quite acute some months ago, when a revolt broke out, a military post was burnt, and a school destroyed. The tribes, tribes of Kuluş. Although to the Kurdish (Dersim) and Luluş and are said to have been 2,000 strong then addressed an ultimatum to the Turkish Government. They demanded (1) that no points of soldiers or gendarmery should be established in the region; (2) that no bridges should be built; (3) that no new administrative divisions should be created; (4) that the tribesmen should keep their arms; and (5) that they should continue, as in the past, to pay taxes by bargaining with the officials.

USE OF AEROPLANES
The Government decided at once on strong measures, and dispatched some 30,000 men with the help of aircraft the round-up of the insurgents began during the first days of June and the very difficult nature of the country over which the operations were being carried out made it necessary to employ the aid of aeroplanes. The rebels took refuge in caverns in the mountains, where hidden and to be used to dialogue (arms) the movement took some weeks to suppress. Under the situation is stated to be well in hand.

The Government announced, as General İsmail İnönü announced in the Kamutay two days ago, to continue their operations in the affected area. The insurgents who have accepted a direct offer to surrender any of the stipulated conditions, it is believed that the tribesmen should be treated as rebels. It is stated that the tribesmen, some of whom, would soon settle down to peaceful pursuits.

Sabiha Gökçen, the aviator who volunteered for service with the expedition, is reported to have made a direct hit with a bomb on the house of the Seyid Rıza, one of the insurgent leaders, which killed him and several of his principal supporters.

İngiliz The Times gazetesinin Dersim isyanından söz eden 16 ve 17 Haziran 1937 günlü sayıları

Dersim hareketinde uçağıyla görev yapan Sabiha Gökçen, Atatürk'ün huzurunda İsmet İnönü'nün elini öperken. 1937

biçimde- bölünemez hale getirilmesidir. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işleyebilecekleri toprak genişliği, söz konusu toprağın bulunduğu bölgenin nüfus yoğunluğuna ve toprağın verimine göre sınırlandırılmalıdır.” demişti. İşte Türkiye Cumhuriyeti, bir yandan ordusuyla aşiretlerin gerilikçi isyanını bastırmaya çalışırken, aynı anda, isyana katılmayan ya da sonradan teslim olan Dersim'li aşiret üyelerine, ailelerini geçindirmeye yetecek büyüklükte toprak tapuları dağıtıyordu.

Bütün bunlar, Dersim Harekati'nin salt isyan bastırmakla sınırlı bir askeri hareket olmadığını, orada toprak ağalığının ve aşiret yapısının yok edilmesine yönelik 'anti-feodal bir yurttaşlık devrimi' yürütülmekte olduğunu gösteriyordu. Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen, dünyanın ilk kadın savaş pilotu olarak bu harekate katılmış, isyancıları

havadan bombalamıştı. Sonunda hareketin ilk aşaması sona ermiş, isyana katılan aşiret reislerinden teslim olanlar ve yakalananlar yargı önüne çıkarılmış, suçlu bulunanlar çeşitli cezalara çarptırılmış; ölüm cezaları 15 Kasım 1937 günü Elazığ'ın Buğday Meydanı'nda yerine getirilmişti.

16 Kasım 1937 günü Elazığ'a gelen Atatürk, 17 Kasım 1937 günü, çoktandır “Tunç Eli”ye dönüşmüş bulunan Dersim'e geçecek ve 33 askerimizi şehit eden aşiretlerin yıktıkları ve Cumhuriyet'in kısa sürede yeniden yaptığı köprüyü kendi elleriyle açarak; Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş uygarlık düzeyini aşma yolunda karşısına dikilen bütün engelleri aşacak güçte olduğunu dünyaya duyuracaktı. 18 Kasım 1937 günlü Ulus gazetesinin olaya ilişkin haberi şöyleydi:

- “16 Kasım 1937 günü, yanında Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Sabiha Gökçen ve daha başkaları olduğu halde, özel trenle Elazığ'a geldi. Günlerden beri Atatürk'ün yolunu bekleyen Elazığlı-

Dersim isyanı elebaşlıları, yargılanırken. 1937

lar, istasyondan şehre kadar yollara halılar döşeyerek parlak bir karşılama töreni düzenlemişlerdi.

Dördüncü Genel Müfettiş General Abdullah Akdoğan, Vali Şefik Bicioğlu, Belediye Başkanı Hürrem Müftügil, Maden'den beri Atatürk'ü izliyorlardı. 17 Kasım 1937 sabahı Atatürk, önce Dördüncü Genel Müfettişlik'e gelerek, General Abdullah Akdoğan'dan Elazığ ve sorunları hakkında bilgi aldı. Bir süre sonra da Tunceli'ne bağlı Pertek ilçesi'ne hareket etti. Buradan Murat Suyu'nu geçerek Hozat Deresi üzerinde yeni yapılmış olan “Soyungeç” köprüsüne geldi. Beton köprü gerçekten gösterişli yapılmış, çevrenin yıllardan beri süregelen ulaşım sorununu çözmüştü. Atatürk, köprüünün açılışını yaptıktan ve kurdeleyi kestikten sonra: “Daha önce soyunup suya girdikten sonra geçilen ırmağa 'Soyungeç' denmiş. Şimdi buna lüzum görülmeden sine-

Atatürk Dersim (Tunceli)'ye gitmek üzere geldiği Elazığ istasyonunda. 16 Kasım 1937

rek geçiliyor. Köprüye bundan sonra 'Singeç' diyelim, dedi.” (18 Kasım 1937, Ulus gazetesi)

1937 yılında yürütülen hareketin birinci bölümünde 'savaş uçağı pilotu' olarak görev yapan Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen, 1938 ilkbaharında hareketin ikinci bölümü sürerken bu kez uçağıyla Dersim göklerinde değil, Atatürk'ün “yurtta barış dünyada barış” iletisini ulaştırmak üzere Balkan Paktı ülkelerini dolaşacak; 1937'de Dersim'de “dünyanın ilk kadın savaş uçağı pilotu” ünvanıyla tarihe geçen Sabiha Gökçen, 1938'de Dersim hareketinin ikinci bölümü sürerken, bu kez de yabancı basında “dünyanın ilk barış uçağı pilotu” olarak anılacaktı.

Dersim hareketinin Haziran 1938'de başlatılan ikinci bölümü, Ağustos 1938'de yabancı ülkelerin Türkiye'deki bütün yabancı ülke askeri ataşelerinin çağırıldığı ve gelip

Atatürk Dersim Pertek'te öğrenciler tarafından karşılanıyor. 17 Kasım 1937

Atatürk Sabiha Gökçen'le birlikte Dersim'de. 17 Kasım 1937

izledikleri “Üçüncü Ordu Tunceli Askeri Manevraları”yla birleştirilmiş ve tüm dünyanın gözleri önünde sürdürülmüştü.

Askerlerin Dersim dağlarında mağaralarında isyancı arama çalışmaları, yabancı ülkelerin askeri ataşeleriyle gazete muhabirleri tarafından notlar alınarak, fotoğraflar çekilerek izlenmiş, hareketin sonuçlandırıldığı 16 Eylül 1938'e dek Dersim'in bütün dağları, dereleri, tepeleri, mağaraları, yabancı devlet görevlilerinin gözleri önünde adım adım taranmış, çatışmalar da yabancıların gözleri önünde olup bitmişti. 1937'deki birinci evrede olduğu gibi, 1938'deki ikinci evrede de bir yandan isyancılarla çatışılırken, diğer yandan aşiret üyelerini özgür çiftçilere dönüştürecek toprak dağıtımıyla bayındırlık çalış-

maları sürdürülmüş ve sonunda, isyan tümüyle bastırılırken, Tunceli'de cumhuriyetin amaçladığı yurttaşlık düzeni de kurulmuştu. İngiliz askeri ateşe Yarbay A. Ross, 5 Eylül 1938 günü gönderdiği 119 no'lu kapalı raporunda, hareketin sona ermesinden onbir gün önceki durumu İngiltere'ye özetle şöyle bildiriyordu:

“Türkler şimdi de 3 milyon liralık bir yapım programına giriştiler. Biri Tunceli'nin batısından diğeri doğusundan geçip Erzincan'ı Elazığ'a bağlayan ve çeşitli noktalardan birbirine bağlanarak bölgesel bir ulaşım ağı oluşturan iki yolun yapımı sürmektedir. Şu ana dek toplam uzunlukları 684 metre tutan dokuz köprüyle birlikte, 420 km yol yapılmış ve telefon hatlarına 5.000 km. eklenmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak

bana, Mansur (veya Murat) nehrinin kaynağında bir barajdan muhtemelen hidroelektrik enerjisi de elde edileceğini söyledi.

Genelkurmay Başkan Yardımcısına ve diğer Türk subaylarına göre, son derece güzel bir yer olan Tunceli bölgesinin ilerde 'ikinci bir İsviçre' haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Ama bana kalırsa bölgenin erişilmez yapısı ve Türkiye'yi gezen yabancılara çıkartılan güçlükler bu düşün gerçekleşmesini ciddi bir biçimde engelliyecektir.” İsyana, sayıları elli dolayında olan aşiretlerin tümü değil, en çok beşte biri katılmıştı. Dersimlilerin %80'i, devletin çağırısına olumlu yanıt vererek daha hareket başlamadan önce isyancılar tarafından ayrılmış, devlet güçlerinin yanında yer almış, dahası güvenlik güçleriyle birlikte isyancılar karşı savaşmışlardı.

Harekat başladıktan hemen sonra isyancı aşiretlerin de neredeyse yarısı teslim olmuş; böylelikle isyancıların sayısı Dersim nüfusunun yaklaşık onda birine düşmüştü. İsyancıların çoğu, isyana katılmayıp devletin yanında yer alan Dersimliler tarafından aranıp bulunmuş, yakalanıp öldürülmüş ya da sağ olarak güvenlik güçlerine teslim edilmişti. Dersimliler isyancıların saklandıkları yerlerin aranıp bulunmasında güvenlik güçlerine kılavuzluk etmişlerdi.

Devlet, bu isyanı, ezici çoğunluğu isyana katılmamış olan Dersimlilerle birlikte bastırmıştı.

Devlet, ister isyan etmiş olsun, ister devletin yanında yer almış olsun, bütün aşiret reislerini aileleriyle birlikte başka illere yerleştirerek, aşiret üyelerine toprak dağıtıp yerleşik çiftçiliğe ve eşit yurttaşlığa yönlendirmişti.

Dersim hareketini tasarlayan ve yürüten siyasetçi, bürokrat ve asker yöneticiler, 1921'de Dersim Mebusu Hasan Hayrı'nın Meclis'te dile getirdiği, Dersim aşiretlerinin yüzyıllar önce Horasan'dan gelmiş süreç içinde anadilleri değişime uğramış Türkler olduğuna ilişkin saptamalarını çoğunlukla benimsemiş olan ve Dersim halkının soycağ Türk olduğuna inanan kimselerden oluşuyordu. İsyan sırasında gerek güvenlik güçlerinden gerekse isyancı Dersim aşiretlerinden çok ölenler olmuş, fakat bu aşiretler devlete soy ayırmacılığı güderek isyan etmediği gibi, güvenlik güçleri de

Devlet, bu isyanı, ezici çoğunluğu isyana katılmamış olan Dersimlilerle birlikte bastırmıştı.

Dersimli isyancıları soy ayırımı güde rek bastırması değildi.

Sorun etnik, mezhepsel değil, toplumsaldı; amaç aşiret yapılanmasının çözülmesiydi. Dünyada insan ve yurttaş haklarının yerleşmesi 1700'lü yılların sonlarından başlayarak hızlanmış; Amerika'da, Fransa'da, Almanya'da yurttaş haklarının topluma egemen kılınması, devrimlerle, milyonlarca sivilin öldüğü uzun ve kanlı iç savaşlarla, gelgitlerle, geriye dönüş ve ileri atılımlarla, 1800'lü yılların sonlarında gerçekleştirilebilmişti. Türkiye'de yurttaş haklarının, yurttaşlık hukukunun egemen kılınması süreci, 1830'lu yıllarda başlamış ve 1938'e dek neredeyse 100 yıl sürmüştü. Cumhuriyet tarihinin aşiret ayaklanmaları dönemi 16 Eylül 1938 günü sona eren ikinci hareketle birlikte kapanacak ve Atatürk, hasta yatağında yazdırıp 1 Kasım 1938 günü Meclis'te okuttuğu açış söylevinde: "Uzun yıllardan beri süregelen ve zaman zaman aşırı bir duruma giren Tunceli'deki toplu haydutluk olayları belli bir program içindeki çalışmaların sonucu olarak kısa bir zamanda ortadan kaldırılmış, o bölgede böyle olaylar bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarılmıştır." [özcüsü: "eşkiya dünyaya hükümdar olmaz"] dedikten 10 gün sonra, bizlere iç ve dış barışı sağlamış güçlü bir Türkiye bırakarak, yaşama

gözlerini yumacaktı.

Aradan 71 yıl geçti.

Kimi aşiret reislerince, 'Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi' adı altında, Barzanilere bağlı, ırk ayırımı güden gizli partinin kurulduğu 1965'lerden bu yana, adım adım bu aşiretçi partinin görüşlerini sol kesime sanki sosyalist değerlendirmelermiş gibi şırınga etmeyi iş edinen birileri, son kırk yıldır Seyit Rıza'nın devrimci bir önder olduğunu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1937-38'de Dersim'de

Hasan Cemal

Dersim Katliamı'nı mazur göstermeye kalkışmanın ahmaklığı üzerine...

10 Kasım 2008 Çarşamba 11:02
İhsan Sabri Çağlayangil, Türkiye Cumhuriyeti'nin tanınmış yazarları ve Dersim döneminin başarılı dışarı bakaranları arasında yer alır. 1937-1938 Dersim'i bilir, o yılları Halepa Emriyet Müdürlüğü'ndür.

Söyle anlatır:

"Mağazalara Rica etmişlerdi. Ordu zehirli gaz kullandı, mağazaların kapısını açtılar... Barlan fare gibi zehirlendi. Ve 7 Ocak 70'de Dersim Kültürünü kapattılar. Karlı bir hareket oldu."

Muhâsin Batur, Örgenleşim.

Türkiye Cumhuriyeti'nin askarlık mesleğinde iz bırakmış Hava Kuvvetleri komutanlarından biridir. Anılarında Dersim'den şöyle söz eder:

"Okuyucularından özür diliyorum, yaptığım bu bölümü anlatmaktan kaçınıyorum."

Kimi köşe yazarları, 1937-1938 olaylarını Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği "Dersim Katliamı" olarak niteliyor.

13.11.2008 günü Avrupa Parlamentosu'nda Prof. Dr. Ronald Mönch, Dersim'de yaşananların 'insanlık suçu' olduğunu savunarak, Atatürk ve dönemin Bakanlar Kurulu üyeleri ile üst düzey askeri yetkililer için, "Yaşasalar da savaş suçlusu olarak yargılanmaları gerekirdi." demişti.

soykırım yaptığını savlamakta, bu görüşleri işleyen kitaplar yayımlanmakta; Avrupa Parlamentosu'nda "Dersim Soykırımı" konulu konferanslar düzenlenmekte; dahası, devletin Dersim'de zehirli gaz kullandığını savlayanlar bile çıkmaktadır. Oysa, Türkiye'nin o tarihlerde zehirli gaz üretimi olmadığı gibi, yabancı ülkeler de Türkiye'ye zehirli gaz satışına Dersim hareketından yıllar sonra başlamışlardı. Garo Sasuni, 'Hayrenik' dergisinin Kasım 1929 sayısında yayımladığı, 1969'da Beyrut'ta, 1986'da Stokholm'de Türkçe olarak

basılan "Kürt Ulusal Hareketleri" kitabında, Ağrı Ayaklanması önderinin, kendi ailesini nasıl kendi elleriyle kurşuna dizdiğini anlatırken şöyle diyor:

"En büyük lider, Huske Telli, şu teklifi sunuyordu: Bütün kadınlar, güçsüz ihtiyarlar ve çocuklar kılıçtan geçirilsin ki, arkalarındaki bütün köprüleri yakmış olan devrimci güçler, son nefesinin son nefesine kadar savaşsınlar.. Ve bir devrimci gaddarlığı içinde Huske Telli, bu planı ilk önce kendi aile ve akrabalarına uygulayarak, Ağrı tepe-

Dersim isyanının 1987'de gündeme getirip kamuoyunda tartışılmasını sağlayan Nokta Dergisi olmuştur.

lerinde bir trajedi manzarası ortaya serdi. Bütün nüfuzlu liderler ve şeyhler yaşlı gözlerle Ağrı Aslanı'ndan bu ümitsiz kırma bir son vermesini rica ediyorlardı. Huske Telli'yi yumuşatmaya muvaffak olduklarında, zaten 10 kadar günahsız, bağımsızlık ocağının alevlerine kurban gitmişti. Bu gaddar plan böylelikle uygulanmadı."

Ağrı Ayaklanması bastırıldıktan sonra, Türk ordusu, Ağrı tepelerinde öldürülmüş kadın ve çocuklarla karşılaşacak, fakat isyancılar, bütün dünyaya "Türk ordusu kadınlarımızı

çocuklarımızı öldürdü” propagandası yapacaklardı.

Gar0 Sasuni'nin 'Devrimci Lider', 'Ağrı Aslanı' diyerek ululağı 1927-1933 Ağrı Ayaklanması'

nın görünüşteki başı Huske Telli (İbrahim Heski), Celali aşiretinin reisiydi. Buyruğundaki diğer elebaşları da hep aşiret reisleriydi. Türk ordusuyla çarpışırken aklı ailesine takılı kalmasın da tüm dikkatini savaşa verebilsin diye, kendi ailesini, eşini, çocuklarını öldüren bu 'Devrimci Lider'(!)in 'Ulusal Önder'(!)in 'Ağrı Aslanı'(!)nın, diğer isyancı aşiret reislerine de ailelerini, kadınlarını, çocuklarını, ihtiyaçlarını öldürmelerini buyurması; 'devrimcilik'le 'ulusçuluk'la değil, ancak aşiret gelenekleriyle, “kan hukuku”yla bağdaşabilir bir tutumdur. Bu gibi aşiret içi olayların yalnızca Ağrı Ayaklanması'nda Huske Telli örneğiyle sınırlı olup olmadığı, aşiretlerin insan ve yurttaş haklarına karşı ayaklanma tarihlerinde bu türden başka 'kendi kendisinin soyunu kırma” uygulamalarının görülüp görülmediği, ve bu davranış biçiminde, aşiretlerin, aşiretler arası çatışmalarda karşı aşiretin kadınlarını, çocuklarını öldürmeyi gelenek edinmiş olmalarının bir etkisinin bulunup bulunmadığı, ayrı bir araştırmanın konusudur. Bu gibi aşiret 'gaddarlık'larını, 'devrimci' sözcüğüyle birleştirip 'devrimci gaddarlık' diye bir deyim uydurarak 'devrimcilik'i lekelemek, gerilikçi aşiret isyanlarına 'ilerici', 'ulu-

sal ayaklanma' yaftaları yapıştirarak bunları kutsamak, tenekeyi altın yapmaya yetmeyeceği gibi, bu gibi çabalar, aşiret yasalarında 'insan ve yurttaş hakları'nın kısıntısının dahi bulunmadığı gerçeğinin üstünü örtmeye de yetmemektedir. 1937-38 Dersim isyanına katılanlardan Şeyh Hasanlı aşiretinin, yüzyıllar boyu madenlere saldırarak, sayısız maden emekçisini topluca öldürdüğü, maden işçileri madende çalışmaktayken onların köylerini basıp savunmasız kadınlarını, çocuklarını topluca katlettiği, köylerini yaktığı, mallarını yağma ettiği, paralarını soyduğu, yazımızın başında aktardığımız Osmanlı Arşiv Belgeleriyle kanıtlı bir gerçekliktir. Sözümona “emekten, emekçiden yana”, “sol” gösterip “sağ” vuran etnik ayrılıkçı kimi odakların, Dersim'i değerlendirirken, Şeyh Hasanlı gibi isyancı Dersim aşiretlerinin reislerini “devrimci”(!) buna karşılık Atatürk'ü ve dönemindeki Türkiye Cumhuriyeti'ni 'soykırmıcı', 'karşı-devrimci' olarak damgalayan yayımların çoğularak sürdürdüğünü görüyoruz.

"Dünyanın yarısını her zaman ve dünyanın hepsini bir zaman aldatmak mümkündür; fakat bütün dünyayı her zaman aldatmak mümkün değildir." diyen Atatürk, bu gibi durumlarla karşılaştığında şöyle dermiş:

“Şaşarım akl-ı perişanına, ahmak!” İnönü'nün sözü daha kısıymış: **“Hadi canım sen de!” •**